

CONSTRUCȚIA ROMANĂ DE LA HALTA TIBISCUM - CARANSEBEȘ TRIAJ

Călin Timoc, Dorel Micle, Adrian Maniu

Încă din perioada interbelică cercetările arheologice din zona *Tibiscum* – Jupa nu s-au oprit doar la teritoriul castrului roman și a impozantei așezării civile din apropierea acestuia.

O problemă destul de intens studiată a fost cea a vieții agrare din teritoriul rural dependent de *municipium Tibiscum*, cu *villae rusticae* și așezări rurale satelit. Rezultatele, așa cum sunt ele cunoscute în stadiul de față, ne oferă o idee asupra vieții agrare romane din această zonă a provinciei Dacia¹.

În rândurile următoare vom prezenta rezultatele unei cercetări de teren întreprinse la construcția de epocă romană din punctul Halta Tibiscum - Caransebeș Triaj. Periegeza efectuată a avut darul de a aduce informații noi de ordin arheologic, care să stabilească funcționalitatea edificiului în cauză. Săpături arheologice nu s-au efectuat niciodată, dar pentru a putea identifica planul general și limitele cronologice ale existenței acestui edificiu, se vor cere cu siguranță să fie realizate.

Situația geografică.

Aflat în imediata apropiere (aprox. 50 m), la vest, de liniile de cale ferată a haltei Tibiscum – Caransebeș Triaj, punctul arheologic identificat pentru prima dată de Richard Petrovsky a fost botezat *Tibiscum*-Caransebeș Triaj. În hărțile cadastrale locul poartă denumirea "Livezi"² și în ziua de astăzi terenul pe care se află urmele edificiului roman aparține familiei Derbac din Jupa.

Urmele de pe suprafața solului (bolovani de râu mici și mijlocii, fragmente de cărămizi, țigle și olane, iar pe alocuri urme de chirpic) se întind într-un perimetru de 40 x 20 m. În apropiere, paralel cu zona edificiului, pe latura de sud, la aprox. 100 m am putut identifica în arătură un drum roman. Doar în zona unde sunt urmele edificiului roman terenul este mai ridicat, o terasă înaltă de 2,5 – 2 m față de pâraul care curge la aprox. 15-20 m.

¹ Vezi în acest sens N. Gudea, I. Moșu, *Observații în legătură cu istoria Banatului în epoca romană*, în *Banatica*, VII, 1983, p. 172-175.

² Teodor Coșeriu, *Satul Jupa*, I, Timișoara, 1996, p. 35.

Între liniile de cale ferată și terasa pe care se află urmele edificiului roman curge un pârâu (Bugariu?), principala sursă de apă a celor care locuiau în antichitate aici.

Față de *vicus* și castrul de la *Tibiscum* – Jupa, construcția romană de la halta Tibiscum – Caransebeș Triaj se află la 1,5 – 2 km depărtare, spre vest, pe ruta *Tibiscum* - Cornuțel³.

Punctul arheologic identificat de noi a mai fost semnalat în diverse repertorii⁴, fără a fi luat în discuție în cadrul întregii problematice a vieții economice rurale din jurul urbei de la confluența Bistrei cu Timișul.

Materialul arheologic.

La suprafața solului, în punctul arheologic aflat în discuție, am putut recolta destul de puține fragmente ceramice.

CATALOG

1. Piesă de paviment din lut de formă hexagonală (fig. 3/1), tip mijlociu, lăț. = 6,2 cm; gros. = 3 cm; cul. cărămizie, pastă grosieră, degresant pietriș, ardere completă și uniformă, descoperiri similare la Apulum⁵, sec. II-III d.Hr.

2. Gât de urcior (fig. 3/2), urcior cu gura largă și cu o singură toartă, lucrat la roată, diam. = 8 cm; cul. cenușie, pastă semifină, degresant pietriș și nisip, ardere completă și uniformă, sec. II-III d.Hr.

3. Fragm. buză de oală mijlocie (fig. 4/1), buza ușor răsfrântă la exterior, vas lucrat la roată, diam. = 20 cm; cul. cenușie, pastă semifină, degresant pietriș și nisip, ardere completă și uniformă, suprafața aspră dură, sec. II-III d.Hr.

³ Lungu Petru, Nicu Hurduzeu, Călin Timoc, *Fortificații romane din Banat (I). Cornuțel*, în *BCSS*, 7, 2001, Alba Iulia, p. 113-115.

⁴ Richard Petrovsky, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin din Paleolitic până în secolul al V-lea î.e.n.*, în *Banatica*, IV, 1977, Reșița, p. 438-439: ("... la aprox. 800-900 m de punctul amintit mai sus – la este de Halta Jupa dincolo de triaj pe terasa a doua a Timișului – pe marginea aceleiași terase, în arătură, s-au găsit fragmente ceramice hallstattiene răspindite pe o rază de vreo 1,5 – 2 ha. Tot aici se văd resturile unei construcții romane cu ziduri cu mortar, material tegular și ceramic."); Richard Petrovsky, *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*, în *StComC*, IV, 1982, p. 326: ("... La cca 150 m vest de triajul CFR, în dreptul terminației sale, puțin spre nord, pe marginea terasei I a Timișului și la cca 100 – 150 m nord de drumul roman Berzobis – Tibiscum, a cărui traseu se observă clar în arătură, a fost identificată cu ocazia unei periegeze din 13. III. 1977, urmele unei construcții romane (probabil o "villa suburbană"). În arătură au apărut resturi de ziduri cu mortar, cărămizi, țigle, olane, fragmente ceramice, fragmente de sticlă, piroane și multe piese de paviment hexagonale); Doina Benea, Petru Bona. *op.cit.*, p. 89.

⁵ Sever Dumitrașcu, Vasile Moga, *Piese dacice și romane redescoperite*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 178-179.

4. Fragm. buză de oală mijlocie (fig. 4/2), buza rotunjită și ușor răsfrântă la exterior, gât scurt, vas lucrat la roată, diam. = 22 cm; cul. cenușie, pastă semifină, degresant pietriș și nisip, ardere completă și uniformă, suprafața aspră dură, sec. II-III d.Hr.

5. Buză de urciur (fig. 4/3), urciur cu gura largă, buza cu decor canelat realizat prin incizii paralele, orizontale, lucrat la roată, diam. = 8 cm; cul. roșie-cărămizie la interior, cenușie-negricioasă la exterior, pastă semifină, degresant pietriș și nisip, ardere completă și uniformă, sec. II-III d.Hr.

6. Fragm. fund de oală mijlocie (fig. 5/1), vas lucrat la roată, diam. = 9 cm; cul. roșie-brună la interior, cenușie-negricioasă la exterior, pastă semifină, degresant nisip fin, ardere completă și uniformă, suprafața aspră dură, sec. II-III d.Hr.

7. Fragm. fund de oală mică sau ulciur (fig. 5/2), vas lucrat la roată, diam. = 8 cm; cul. cenușie-negricioasă, miez de cul. brună, pastă semifină, degresant nisip fin, ardere incompletă și uniformă, suprafața aspră dură, sec. II-III d.Hr.

8. Fragm. ceramic atipic, dintr-un vâscior cu pereți subțiri, lucrat la roată, cul. roșie-cărămizie, pastă fină, degresant nisip fin, ardere completă și uniformă, suprafața mată, fără smalt, sec. II-III d.Hr.

Se poate observa, că predomină între fragmentele ceramice colectate de la suprafața terenului, cele cenușii-negricioase. În afară de aceste piese în arătură s-au putut vedea și fragmente mici de oase, multe resturi de țigle și cărămizi și tot aici, au mai fost găsite și fragmente, degradate de rugină, ale unor piese de fier (piroane, belciuge ?).

* *

Asemenea edificii cum este cel de la Halta Tibiscum – Caransebeș Triaj au mai fost descoperite până acum în jurul centrului urban tibiscens:

- Construcția romană de la Caransebeșul Nou

Un edificiu cu "caracter rural" a fost depistat în zona locului numit "Cîmpul lui Corneanu"⁶. Inventarul edificiului este destul de sărac și datează din sec. II d.Hr. Au fost identificate 6 încăperi un zid lung de 50 m care înconjură edificiul central. Structura acestei construcții romane este din piatră de rău fără mortar, legată-cu pământ.

- *Villa rustica* de la Caransebeș – Măhală

Pe malul pârâului Sebeș, la aprox. 200 m Sud de albia acestuia și la 400 m N-E de grajdurile Complexului de creșterea animalelor Caransebeș (Caransebeșul Nou)⁷, se întind ruinele unei construcții romane, parțial cercetată arheologic (3

⁶ Există mai multe păreri în legătură cu acest edificiu, unii considerându-l statio – mansio, datorită faptului că se află în imediata apropiere a drumului imperial roman Tibiscum – Dierna. I. Piso în urma unei analize epigrafice a unui fragment de inscripție, consideră edificiul un templu dedicat triadei capitoline.

⁷ Richard Petrovsky, *Tipuri de morminte romane în zona Caransebeșului*, în *Banatica*, V, 1979, p. 205.

camere, nucleul principal al construcției, realizat din piatră de râu cu mortar și împrejur un zid de piatră de râu fără mortar, care delimitează zona ocupată de edificiul ce a fost datat în sec. II d.Hr.)⁸. Inventarul apărut în cursul cercetării arheologice a "fermei" este slab, cel mai reprezentativ fiind sistemul de încălzire cu *hypocaust*, în formă de "T" a unei încăperi absidate și câteva fragmente ȚĂŃ (de tipul AEP)⁹.

• *Villa rustica* de la Iaz

Este cea mai bine cercetată arheologic construcție de tip *villa rustica* (15,8 x 16,4 m), cunoscută în vecinătatea imediată a anticului Tibiscum¹⁰. Inventarul nu este bogat, dar datorită unei monede de la Filip Arabul, momentul închierii locuirii fermei, se poate data în a doua jumătate a sec. III d.Hr.¹¹.

• Așezarea rurală de la Zăgujeni

Lângă actuala balastieră a fost depistată în urma unor cercetări de teren și descoperiri fortuite, fragmente ceramice de la o posibilă așezare rurală aflată în vecinătatea *municipiului Tibiscum*¹².

• Construcția romană de la Zăgujeni

Face parte dintre edificiile mai noi descoperite și informația este deocamdată inedită. Știm din ce s-a publicat că este o clădire din sec. III d.Hr. și este realizată din piatră de râu legată cu pământ. Se presupune că este un hambar pentru depozitarea de cereale (*horreum*) sau o magazie, din apropierea unui drum ce venea dinspre castrul tibiscens. Zidul clădirii centrale prezintă în zona mediană contraforți, edificiul fiind acoperit în întregime cu țigle, fiind depistată arheologic și una având ștampila MID¹³.

• Așezarea rurală de la Sacu

Existența unei construcții, identificate pe teren prin descoperiri ceramice romane, este presupusă de arheologul P. Rogozea¹⁴. Nu știm în momentul de față, datorită lipsei de săpături și prospecțiuni arheologice în zonă, dacă avem de a face cu o așezare sau un edificiu de tip *villa rustica*.

⁸ Eugen Iaroslavschi, *O villa rustica la Caransebeș*, în **Banatica**, III, 1975, p. 355, 360.

⁹ *Ibidem*, p. 359.

¹⁰ Petru Bona, Petru Rogozea, *Tibiscum – cercetări arheologice III*, în **Banatica**, 8, 1985, p. 156-157.

¹¹ Doina Benea, Petru Bona, *Tibiscum*, București, 1994, p. 89.

¹² Doina Benea, Adrian Bejan, *Viața rurală în sud-vestul Daciei în secolele II-IV*, (II), în **ActaMN**, 26-30, I/1, 1989-1993, p. 138.

¹³ Doina Benea și colab., *Zăgujeni, com. Constantin Daicoviciu (Tibiscum)*, în **Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2001**, Cimec, București, 2002, p.324-343.

¹⁴ Domnia sa a făcut parte din colectivul de arheologi de la *Tibiscum*-Jupa și îi este cunoscută această problematică. Mulțumim pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a furnizat informația.

- Construcția romană de la Criciova

Un edificiu roman, probabil o *villa rustica*, a fost dezvelit în punctul "Tramnic". Inventarul arheologic sărac, doar fragmente de țiglă și cărămizi romane, una având ștampila MID¹⁵.

Observații finale

Dezvoltarea urbană a anticului Tibiscum a atras după sine automat și dezvoltarea mediului rural dimprejur. Arnold Toynbee definea orașul – din toate timpurile – "ca fiind o așezare omenească ai cărei locuitori nu pot produce, în cadrul limitelor orașului, toate alimentele de care au nevoie pentru a trăi. Această trăsătură este comună tuturor tipurilor de oraș"¹⁶.

Acest mediu rural adiacent orașelor antice furniza alimente, dar și materii prime cum ar fi lemne, piatră, minereu metalifer pentru topit și caută să optină în schimb "servicii" (comerciale, juridice, religioase, medicale și chiar administrative sau de protecție și pază)¹⁷.

Din punct de vedere social îndeosebi, orașul roman Tibiscum a fost tot timpul o așezare urbană militarizată, prezența castrului cu cele trei unități de garnizoană (totalizând aprox. 1600-2000 de soldați) a generat fără îndoială niște nevoi suplimentare de aprovizionare. Pe de altă parte viața meșteșugărească, în astfel de centre, unde predomină prezența atelierelor militare, are un caracter industrial și evident un plus de calitate, mărfurile și lucrările executate de armată fiind unanim apreciate în lumea romană.

Fără îndoială că în secolele II-III d.Hr. Valea Timișului și a Bistrei din apropiere de Tibiscum a fost împânzită de așezări rurale (*vicii*) și ferme (*villae rusticae*), arheologic fiind depistate doar câteva, mai ales cele din apropiere de drumurile principale de acces sau șosele imperiale, care duc spre urbea de pe Timiș. Poate că în această analiză ar trebui luate în considerare și alte descoperiri ceva mai depărtate: clădirea romană din piatră de la Petroșnița și eventual cea de la Brebu¹⁸, toate fiind ridicate în antichitate, în *territorium*-ul rural al orașului Tibiscum.

Prosperitatea acestor așezări rurale și ferme agricole s-a datorat pieței excelente pe care o reprezenta municipiul și castrul tibiscens. Acest important centru militar, administrativ și economic al Daciei se afla la întretăierea drumurilor imperiale: Dierna – Praetorium - Ad Pannonios - Tibiscum și Lederata – Bersobis – Tibiscum, precum și a drumului de acces spre capitala Daciei, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Aceste artere rutiere au favorizat la rândul lor traficul de mărfuri

¹⁵ Doina Benea, Adrian Bejan, *op.cit.*, p. 131.

¹⁶ Arnold Toynbee, *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 28.

¹⁷ *Ibidem*, p. 36.

¹⁸ Ovidiu Bozu, *Construcția romană din punctul "Gura Văii"*, Comuna Brebu (jud. Caraș-Severin), în *Banatica*, 6, 1981, p. 125-136.

și prezența negustorilor la Tibiscum.

Referitor la edificiul roman de la Halta Tibiscum respectiv Caransebeș – Triaj, suntem de părere că este o *villa rustica* importantă, databilă pe baza materialului ceramic cenușiu-negricios în sec. III d.Hr., proprietarul ei fiind probabil un veteran. Spre acestă ipoteză ne duce descoperirile de ceramică, care se prezintă a fi din categoria celei uzuale, cenușii și cărămizii, formată din oale borcan de mărime medie și ulcioare largi la gură, veselă tipică cu precădere mediului cazon. Tot proprietarul fermei a avut grijă să-și podească una din încăperi cu paviment hexagonal, un tip nemaîntâlnit în descoperirile de la Tibiscum – Jupa, nefiind până la urmă exclus faptul să fie adus (importat) acest material de construcție din alte centre urbane producătoare de material tegular cum ar fi Ulpia Traiana Sarmizegetusa sau Apulum.

Distanța foarte mică, doar 1,5 km față de castru și așezarea civilă de la Tibiscum, ne face să-i dăm dreptate cercetătoare I. Winkler, care cu ocazia publicării fermei de la Aiud, ce este situată, din punct de vedere geografic, într-un fel asemănător ca și clădirea noastră, postula ideea, că aceste edificii se confundă câteodată prin planul lor cu *villa suburbana* și asta pentru că nu avem deocamdată un tip specific de *villa rustica*, caracteristic Daciei, doar că aceste construcții – gospodării agricole – sunt de mici dimensiuni (cele mai multe dintre ele)¹⁹.

Eine römische Gebäude an der Ort "Halta Tibiscum – Caransebeș Triaj" (Zusammenfassung)

Die Landwirtschaft der römischen Bauerhöfe ist eng zu den benachbarten Städte (*municipium* oder *colonia*) gebunden. Die Spuren von den Oberfläche des archäologischen Punktes "Livezi", suggeriert uns eine *villa rustica*, die einem bedeutenden Besitzer hatte. Der Fussboden des Hauses wurde mit hexagonförmige kleine Mosaikziegelsteine geplastert.

Diese "Bauerhof" war bei 1,5 km weite in Westen von dem Römerkastell entfernt.

¹⁹ Iudita Winkler, V. Vasiliev, I. Chițu, A. Borda, "Villa Rustica" de la Aiud. Câteva observații privind "villae-le rusticae" din Dacia Superior, în *Sargetia*, V, 1968, p.77-79.

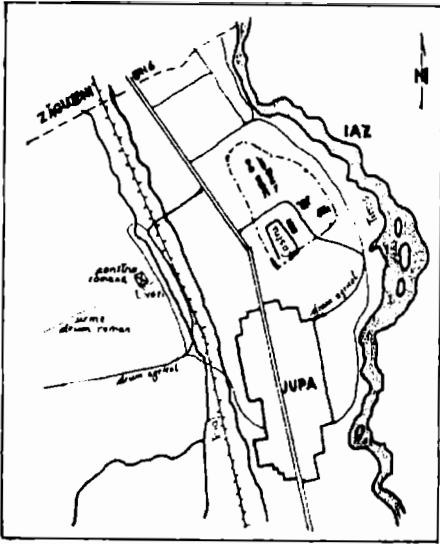

Fig. 1 / Abb. 1 – Planul general al satului Jupa și teritoriul înconjurător.
/ Gesamtplan des Dorfes Jupa mit seine benachbarten Gebiete.

Fig. 1

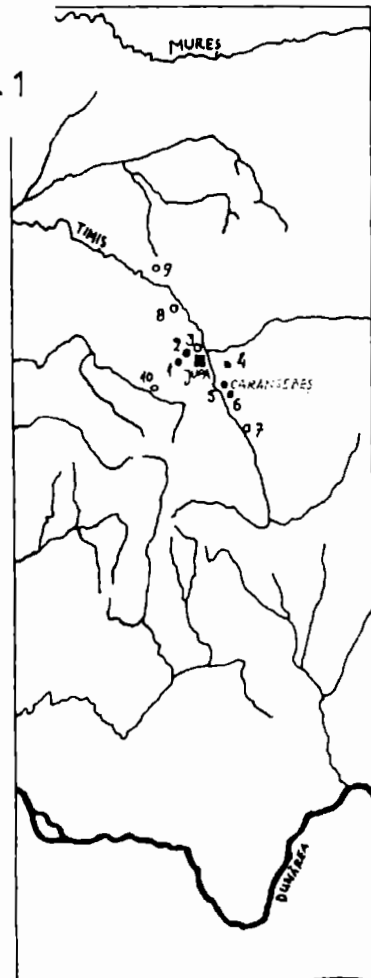

Fig. 2 / Abb. 2 – Harta descoperirilor de villae rusticae și așezări rurale din territorium Tibiscum (1. Construcția de la Caransebeș Triaj – Halta Tibiscum, 2. Edificiul de la Zăgujeni, 3. Așezarea rurală de la Zăgujeni balastieră, 4. Villa rustica de la Iaz - Dâmb, 5. Villa rustica de la Caransebeș – Măhală, 6. Edificiul roman de la Caransebeș – Câmpul lui Corneanu, 7. Construcția romană de la Petroșnița, 8. Villa rustica? de la Sacu, 9. Edificiul roman, de piatră, de la Criciova, 10. Construcția romană de la Brebu.) / Die Landkarte der Villa rustica und dörfliche Niederlassungen aus Territorium Tibiscum (1. Die Gebäude von Caransebeș Triaj – Halta Tibiscum, 2. Die Konstruktion von Zăgujeni, 3. Die Niederlassung von Zăgujeni "balastieră", 4. Die Villa rustica von Iaz - Dâmb, 5. Die Villa rustica von Caransebeș – Măhală, 6. Die Gebäude von Caransebeș – Corneanufeld, 7. Römische Gebäude von Petroșnița, 8. Vermutliche Villa rustica? bei Sacu, 9. Römische Gebäude, aus Stein, von Criciova, 10. Römische Gebäude von Brebu.)

Fig. 2

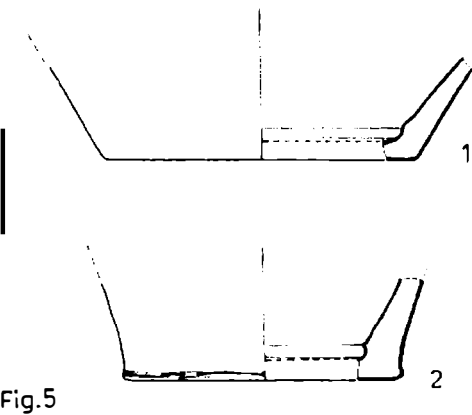
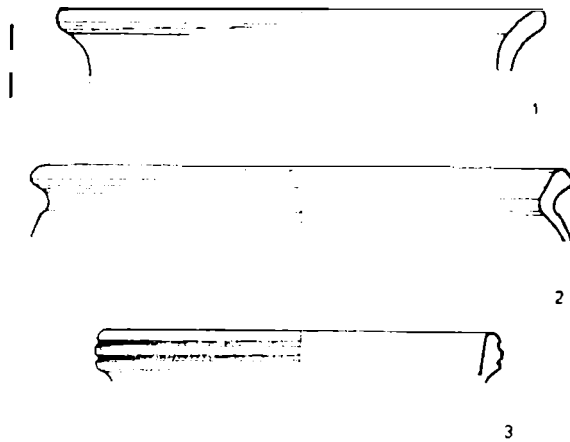
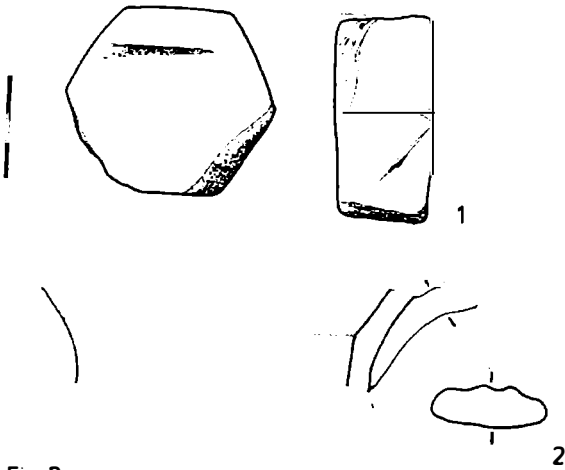

Fig. 3, 4, 5 / Abb. 3, 4, 5 – Material ceramic descoperit la suprafața solului în locul "Livezi", punctul "Halta Tibiscum – Caransebeș Triaj" / Keramikfunde bei der Oberfläche in den Punkt "Livezi" bei der "Halta Tibiscum – Caransebeș Triaj".